

A.E.ALIYEVA

Bakı Slavyan Universiteti
(Bakı şəh., S.Rüstəm küç., 25)**DİLÇİLİKDƏ MƏTNİN STRUKTUR-SEMANTİK
VƏ KOMMUNİKATİV TƏŞKİLİ MƏSƏLƏSİ***Açar sözlər: mətn, dilçilik, struktur, semantik, kommunikativ, komponent, əlaqə, cümlə, təşkil**Ключевые слова: текст, лингвистика, структура, семантический, коммуникативный, составная часть, контакт, предложение, организовать.**Key words: text, linguistic, structure, semantic, communicative, component, relation, sentence, organize*

Ümumiyyətlə dilçilikdə mətn mövzusu mübahisə doğuran mövzulardan biridir və müxtəlif aspektlərdə maraq doğurur. Eyni zamanda mətnin komponentləri arasında məntiqi-sintaktik əlaqə vasitələrinin bütün həcmi təsvir edə biləcək xüsusi araşdırmalar hələki yoxdur.

Məlumdur ki, hər bir mətnin əsas xüsusiyyəti onun məzmununun və mənasının məntiq və sintaktik bağlılıqla səciyyələndirilir. Mətnin bağlılığı cümləni əmələ gətirən elementlərin bağlılığı ilə sonuncuların vahid həddə bağlılığı və həm mənə, həm də formal olan yüksək frazalı birləşmələrin formal əlaqəsi cümlədə müxtəlif sintaktik və üslubi vasitələrlə həyata keçirilir.

Müasir dilçilikdə mətn nitq fəaliyyətinin manifestasiyası təfəkkür prosesinin təsvirində informasiyanın verilməsi üsulu kimi səciyyələndirilir. Lakin fikrin hər cür ifadəsi, hər bir məlumat dilin quruluşunda və ilk növbədə dil vahidlərinin kommunikativ üzvləşməsində tabelilik qanunları ilə gerçəkləşir. Mətnin dil baxımından öyrənilməsində minimal dil vahidləri kimi ilk öncə cümlənin dil və kommunikativ quruluşunun, sonra fikrin kompleks quruluşunun ifadəçisi kimi frazafövqü vahidlərin və nəhayət bütövlükdə mətnin öyrənilməsi diqqət mərkəzində durur. Elmi tədqiqat işində mətnin komponentlərinin struktur-semantik əlaqələri öyrənmək və mətnin kommunikativ təşkilini şərh etmək nəzərdə tutulur. Bundan ötrü ilk növbədə müxtəlif dilçilərin mətnin mənə quruluşu haqqında fikirlərini öyrənmək, onları müqayisə etmək və tədqiqatın təsvir prinsiplərini müəyyən etmək lazımdır. Mətni dil faktı və nitq faktı kimi tədqiq etmək, onun sərhədlərini müəyyənləşdirmək vacibdir. Mətnin semantik və sintaktik quruluşunun təhlili onun vahidi olan mürəkkəb sintaktik bütövün funksiyasını xarakterizə etməyə şərait yaradır. Mətn bir sıra komponentlərin, cümlələrin müəyyən şəkildə qurulmuş qarşılıqlı əlaqəsindən yaranır. Mətn öz tərkibinə müxtəlif quruluşlu cümlələr qəbul edir və bu müxtəlif strukturlu sintaktik vahidlər mətnin tərkibinə daxil edilərkən özlərinə məxsus struktur-semantik sərhədlərində əriyirlər (mətnin komponentləri funksiyasını yerinə yetirirlər). Mikromətn öz tərkibindəki komponentlərin sayına görə iki əsas növə ayrılır: 1) ikikomponentli mətn və 2) çoxkomponentli mətn.

Ünsiyyətin əsas vahidi olan cümlə bitmiş fikir ifadə etsə də, onun ifadə etdiyi fikir bitkinliyi nisbi xarakter daşıyır. Cümlə onu əhatə edən cümlələr birliyində, mətn mühitində struktur-semantik xüsusiyyətlərini tam şəkildə üzə çıxara bilir. Cümlələrin müəyyən fikir ətrafında əlaqəli birliyi mətnin yaranmasına səbəb olur.

Mətnin yaranmasının əsaslı qanunauyğunluqları vardır. Mətnin təşkili mexanizmi, qurulma texnikası ardıcıl gələn cümlələrdə semantik progressiya ilə bağlıdır. Bu sahədəki qanunauyğunluqların hərtərəfli tədqiqi bir sıra dil problemlərinin həllinə kömək edir, dilin funksional əhəmiyyətini daha ətraflı üzə çıxarır. (1, 93)

Mətn – möhkəm daxili struktur-semantik əlaqələri olan cümlələr birliyidir. Mətn sözü bir dilçilik termini kimi, müxtəlif mənələrdə başa düşülür. Belə ki, mətnin lingvistik nəzəriyyəsinin işlənməsi müasir dilçiliyin inkişafının ümumi istiqamətlərindən biridir və mətn

nəzəriyyələri kommunikativ proses modelini qurmaq üçün zəruridir. Mətnə kommunikativ fəaliyyət zamanı ötürülən üç informasiya tipi mövcuddur: koqnitiv, dil və kommunikativ.

Koqnitiv informasiya-insanın fəaliyyəti nəticəsində əldə olunmuş və işarə sistemləri ilə sosial şəkildə ifadə olunmuş dünya haqqında bilikdir. Koqnitiv informasiyanın insan tərəfindən necə təsəvvür olunması, hafizədə saxlanması biliyə çevrilməsi və davranışa təsiri marağ doğuran sahədir. Koqnitiv informasiya, ilk növbədə, biliyin məzmunu ilə bağlıdır, o mətni göndərənin subyektiv təsirindən azaddır və buna görə də səmərəli praktik fəaliyyət üçün yararlıdır.

Dil informasiyası dünya haqqında dil vahidlərindəki informasiyadır. Bu informasiya həmin vahidlərin referensial, qrammatik və pragmatik vahidlərində mövcuddur. Dil informasiyasında əsas diqqət biliyin məzmunundan onun formasına yönəlir. Kommunikativ informasiya isə mətnə ifadə olunmuş müəllif fikri haqqında informasiyadır, yəni bu, yalnız mətn ötürücüsünün şüurundakı qeyri-dil obyektləri haqqında məlumat deyil, həmçinin onun əks olunan hadisəyə şüurlu şəxsi qiyməti, eləcə də onun hissləri, emosiyaları və s. haqqında məlumatı, yəni mətni ötürənin nəyi kommunikasiya predmeti etməyin vacib saydığını ehtiva edir. Kommunikasiya predmeti və yaxud nitq predmeti-lüğəvi mənasında predmetlik simasına malik mətn vahididir. Predmetin adları mətnə obyektiv reallığın konkret predmetlərini adlandıran identifikasiya funksiyasında və yaxud öz ümumiləşmiş semantikalarını saxlayaraq təsnif edici funksiyada çıxış edir. Mətnin məzmunu onun kommunikasiya aktında iştirak edənlər tərəfindən necə başa düşüldüyü və necə şərh olunduğu ilə təyin olunur. Başqa sözlə onların öz dil və koqnitiv bilikləri eləcə də kommunikasiya aktının həyata keçirdiyi şərait nəzərə alınmaqla hansı informasiyanı bu mətnə əlaqələndirdikləri ilə bağlı məsələlər ön plana çıxır. (2, 123)

Kommunikativ aspektdə nəzərdən keçirilən dil vahidləri ən yüksək dəyərlər şkalası ilə qiymətləndirilir. Bu halda sırf pragmatik amil digərləri üzərində üstünlük təşkil edir. Doğrudan da, bütövlükdə dil və onun bütün elementləri şərti işarələr vasitəsilə aktual informasiyanın mübadiləsi yolu ilə sosial kollektivin üzvləri arasında əlaqə yaratmaq kimi müəyyən sosial vəzifənin yerinə yetirilməsinin təmin olunmasına xidmət edir. Dil vahidlərinin kommunikativ aspektdə təhlili yalnız bir meyarı, yəni kommunikativ səmərəliliyi ön plana çəkir. Mətn dil vahidi kimi qəbul olunmasa da, bu mənada istisna təşkil etmir. Dil kodunun hər hansı bir realizəsi kommunikativ səmərəlilik baxımından qiymətləndirilə bilər və qiymətləndirilməlidir.

Mətnin kontekstlə əlaqəsinə xüsusi diqqət ayıran C.Layonz qeyd edir: "Mətnlər, məhsulları olduqları kontekstlərin tərkib hissələridir. Kontekstlər isə, öz növbələrində, müəyyən situasiyalarda yazıcıların yaradıcılığı olan mətnlərin vasitəsi ilə yaradılır və daimi olaraq transformasiyaya uğrayır" (5, 24).

N.Enkvist həmçinin mətnin ətraf həyat ilə bağlılığını önə çəkir: "Mənaya malik olması üçün mütləq müəyyən real situasiya daxilində mövcud olmalıdır" (2, 36). Mətnin mənası yalnız onun eksplisit və implisit şəkildə təqdim olunmuş çalarlarını fon bilikləri ilə qarşılıqlı əlaqəsi sayəsində aktuallaşır. Beləliklə, mətnin formalaşması qanunauyğunluqları ciddi qaydalardan deyil, məhz mətnin özünün kommunikativ səciyyəsi ilə bağlıdır. Başqa sözlə, mətn statik vahid deyil, sərhədləri müvafiq kommunikativ məqsədlə təyin olunan, hərəkətli kommunikativ vahid kimi özünü biruzə verir. Q.Kolşanski mətnin məhz bu baxımdan nəzərdən keçirir: "Hal-hazırda, bu faktı etiraf etmək zəruridir ki, həm real funksiyada həm də dilçilik tədqiqatında başlanğıc kommunikasiya aktı zamanı nisbətən bitmiş ünsiyyət parçası, ünsiyyətin koqnitiv, informasiya, psixoloji və sosial yükünü daşıyan və müəyyən qaydalara uyğun strukturlaşmış və təşkil olunmuş dil vahididir" (2, 89).

Bu aspektdə həsr edilmiş əsərlərin təhlili bizim fikrimizcə, bütöv mətnəki struktur əlamətlərin xarakterinə müəlliflərin verdiyi tərifin mübahisəli olduğunu göstərir. Bir tərəfdən, bütöv mətn cümlə ilə müqayisədə yüksək və öz əlamətlərinə görə ondan fərqli sintaktik vahid kimi nəzərdən keçirilir, digər tərəfdən – bütöv mətnin strukturu mahiyyətcə öz aralarında əlaqəli olan cümlələrin sadə toplusu kimi müəyyənləşdirilir.

Düşünmək olar ki, əgər bütöv mətn öz strukturuna malik sintaktik vahid hesab edilirsə, onda hər şeydən əvvəl həmin strukturun məhz bütöv mətn üçün xarakterik olan və onu başqa səviyyənin vahidi kimi cümlənin strukturunda fərqləndirən spesifikasiyası göstərilməlidir. Əgər bütöv mətnin məhz bu spesifikasiyası üzə çıxarılıb müəyyənləşdirilməyibsə, onda o, keyfiyyətə xüsusi bütöv bir mətn kimi deyil, məhz bir-birilə öz aralarında dil vahidi-cümlənin müxtəlif tip sintaktik əlaqələri vasitəsilə bağlanmış nitq axını kimi meydana çıxacaq. Mətn dilçiliyinin inkişafı, xüsusilə bizim mətnlər vasitəsilə kommunikasiya aktını həyata keçirməyimiz, eləcə də bir cümlədən ibarət mətnin mövcudluğu ilə bağlı fikirlər cümlədən sonrakı struktur vahid kimi məhz mətnin nəzərdən keçirilməsi vacibliyini irəli sürür.

Mətnin strukturuna baxış. Bəzi müəlliflər onun xətti xarakterini qeyd edir və mətnə, bir-birilə müxtəlif vasitələr və müəyyən qaydalar ilə bağlanmış cümlələrin xətti ardıcılığı kimi tərif verirlər. Digərləri isə, mətnin yalnız xaricən cümlələrin xətti ardıcılığı kimi təşkil olduğunu xüsusi vurğulayaraq göstərirlər ki, bu səciyyə çoxölçülüdür. Onların fikrincə, mətnin yalnız cümlələrin öz aralarında əlaqələnmiş ardıcılığı kimi müəyyən edilməsi kifayət deyil. Şübhəsiz ki, komponentlərin qarşılıqlı əlaqəsinin təsviri zamanı ola bilsin ki, mətn strukturunun relevant əlamətləri qeyd edilsin, lakin burada göstərilir ki, müəyyən cümlələrin məhz məna ardıcılığı ifadə etməsi, yəni mətn kimi qavranılması üçün zəruri şərtlər hansılardır. Mətnin strukturunun belə hərtərəfli tədqiqi mətndəki əlaqəliliyin xətti xarakteri haqqındakı fikri qismən təkzib edir və belə bir nəticəyə gəlməyə imkan verir ki, mətn qarşılıqlı əlaqəli amil və elementlərdən ibarət olan kompleks çoxölçülü birləşmədir.

Müşahidələr göstərir ki, mətn struktur əlamətlərin müəyyən məcmusuna malik bir sıra hissələrdən ibarətdir. Fikrimizcə, cümlənin özünün onu təşkil edən hissələrin əsasında tədqiq edilməsi mətnin funksional-üslubi və kompozisiya xüsusiyyətlərini, üslubi potensialını, praqmatikasını tam və hərtərəfli şəkildə müəyyənləşdirməyə imkan verir. Bunu isə ayrı-ayrı cümlələrin təhlilinə əsaslan- maqla etmək olmaz, çünki onların strukturu və xüsusiyyətləri mətnin müxtəlif funksional üslublarda spesifikasiyasını və onun daxilində müxtəlif üslubi vasitələrin istifadə imkanlarını üzə çıxara bilmir. Nəticə etibarilə mətnin təhlili üç əsas amilə - struktur (formal), semantik (məzmun) və kommunikativ (funksional) söykənir.

Keçən əsrin 80-ci illərində mətnin linqvistik nöqtəyi-nəzərindən struktur təhlili onun bir neçə, nisbətən azsaylı cümlələri və yaxud məna münasibətlərilə birləşmiş başqa komponentləri arasındakı əlaqələri öyrənməklə məhdudlaşmış. Belə ki, mətni adekvat şəkildə başa düşmək üçün onun həddləri kənarına çıxan cümlələrarası əlaqəni izləmək zəruridir. Bununla bağlı tədricən mətnin normal əlaqəliliklə yanaşı (koheziya), məntiqi əlaqəlilik (koherentlik) sayəsində formalaşdığı fikri üstünlük qazanmışdır.

Mətnin struktur bütövləşməsinə təmin edən koheziya bir sıra amillərin yardımı ilə reallaşır. Praktik olaraq dilin istənilən səviyyəsi koheziya üçün nə isə verir. Və bu münasibətlər arasında iki ən ümumiləşdirici qrupu ayırmaq lazımdır. Bunlardan biri mətn komponentləri arasında xətti ardıcılıq, digəri isə komponentlərin nəzəri çoxluq kəsişməsi münasibətləri, yəni onların daxili strukturunda bir-birini eksplisit və yaxud implisit təkrar edən element və təzhürlərin mövcudluğundan ibarətdir. Qeyd etmək lazımdır ki, mətndəki komponentlər arasındakı həmin münasibətlər əsas etibarilə çox sıx və bir-birinin içinə girmiş şəkildə özünü göstərir. Bu münasibətlər qarşılıqlı şəkildə intensional olaraq bir-birini tələb edir. Digər tərəfdən onların işləmə məqamları mətnin ən müxtəlif səviyyələrinə aid olur. Bununla belə, özlüyündə, əlaqəlilik mətn qəbuledicisinə mətnin mənasının başa düşülməsi üçün kifayət deyil. Belə ki, komponentləri arasında çoxsaylı sıx əlaqələrə malik mətni formalaşdırmaq asan olsa da, onun başa düşülən olması və şərh çətindir. Mətn çərçivəsindəki "əlaqəlilik" sadəcə sözlər arasında mövcud əlaqələrə əsaslanmır. Çünki mətni qəbuledənə məna bitkinliyinə malik mətni bu cür xüsusiyyətə malik olmayan formal əlaqəli dil parçasından ayıra bilmək imkanı verən amil mövcuddur. Hal-hazırda mətn dilçiliyi mətnlərin təhlili, formalaşması, təsnifatı, strukturu, eləcə də kommunikasiya prosesində mətnlərin funksiyalarını müəyyən

edən linqvistik və ekstralingvistik səbəbləri tədqiq etməklə məşğul olur. Əslində bu məsələlərin tədqiqi mətn dilçiliyinin tədricən diskursiv təhlil ilə əvəzlənməsinə gətirib çıxarmışdır.

Artıq son onilliklərdə daha çox tədqiqatçı əsl qrammatik münasibətlərin cümlədən kənarda mövcud olması fikrini etiraf etməyə başlamışdır. ABŞ-da daha çox “diskurs təhlili” kimi tanınan, Avropada isə “mətn dilçiliyi” kimi qəbul olunan bu tədqiqat sahəsi A.Məmmədovun da qeyd etdiyi kimi dilçilik obyektləri arasında daha böyük parçalara, xüsusən də, mətnlərə aid olan anlayışlarla təyin oluna bilən münasibətlərlə məşğul olur (2, 38). Mətnlə, yəni müxtəlif cümlələr birliyi ilə bağlı hər hansı tədqiqata başlamazdan əvvəl mətn anlayışının özünün iki məqamda işlənməsinin nəzərə almaq lazımdır. K.Abdullayev qeyd edir ki, burada dilçiliyin obyektı olan mətni və mətn dilçiliyinin obyektı olan mətni bir-birindən fərqləndirmək lazımdır. Dilçilik nöqtəyi-nəzərindən ən müxtəlif profilli mətnlər tədqiqata cəlb oluna bilər və onların təhlil edilmə aspektləri də müxtəlif ola bilər. Məsələn, hər hansı ədəbi mətn prinsip etibarilə həm sintaktik, fonetik, leksik və morfoloji aspektlərdən təhlilə cəlb oluna bilər. Ancaq mətnin özü də xüsusi struktur-semantik birləşmə kimi təhlil obyektidir və göstərilən problemin tədqiqi ilə mətn dilçiliyi məşğul olur (1, 179).

Mətn dilçiliyinin güclü inkişafının nəticəsində son illər ərzində dilçilik tədqiqatının tamhüquqlu obyektinə çevrilmiş mətnə müraciət dil vahidlərinin məzmun tərəfinin öyrənilməsi üçün geniş imkanlar açır. Belə ki, öz müxtəlif təzahür formalarında əqli prosesin qanunauyğunluqlarının əks etdirir.

Dilçilikdə mətnə hazır məhsul, nitq-əqli prosesin nəticəsi kimi baxılır. bir çox dilçilər, o cümlədən A.Məmmədov qeyd edir ki, “mətn” termininin bir neçə işləmə növü vardır (3, 144). Bir tərəfdən mətn anlayışı, danışanın fikrinə əsasən, özündə bitmiş mənəni ehtiva edən bir və yaxud bir neçə cümlədən ibarət hər hansı bir sözləmə (diskursu) təyin etmək üçün işlənir. Digər tərəfdən isə bu terminlə hekayə, roman, məqalə və s. kimi nitq əsərləri adlandırılır.

İ.R.Qalperin isə mətni “başlığa və müəyyən məqsədyönlüyə və praqmatik məramı malik leksik, qrammatik, məntiqi, stilistik əlaqələrin müxtəlif vasitəsilə birləşmiş bir sıra xüsusi vahidlər ilə birgə bitmiş və ədəbi işlənmiş nitq əsərini təşkil edən dil nişanlarının qaydalı və yazılı birliyi” kimi təyin edir (2, 18).

“Mətn” termininin təyini hələ də mübahisəli məsələlərdən biri olaraq qalır, bu məsələ dilçilər tərəfindən müxtəlif cür izah olunur. Bəzi alimlər yalnız yazılı mətnlərin mövcudluğundan danışırlar, bəziləri isə mətnin şifahi və yalnız monoloji nitqdə mövcudluğunu qeyd edirlər. Başqa bir qrup isə mətnə dialoji nitqdə istənilən nitq aktının reallaşması kimi baxırlar. H.Viddovsona görə isə “mətn dilin həqiqi elementlərindəndir və dilçilik tədqiqatının mücərrəd hissəsi olan cümlədən fərqlidir”. Biz dilin bir parçası mətn kimi fərqləndiririk, belə ki, bu yalnız kommunikasiya məqsədi yaranır” (1, 4).

O.İ.Moskalskaya isə mətnin bölgüsünü belə təyin edir: 1) bütöv nitq əsəri-mətn, yəni sözün geniş mənasında mətn və yaxud makro-mətn, 2) mürrəkəb sintaktik bütöv – sözün kiçik mənasında mətn və yaxud mikro-mətn (4, 4).

Qeyd etmək lazımdır ki, makro-mətnin ayrılması və müəyyənləşməsi belə imkan verir ki, həmin makro-mətnə daxil təşkilədiçi komponentləri dəqiq şəkildə ayıraq və onların təbiətini adekvat şəkildə təhlil edək. Makro-tekstdən fərqli olaraq mikro-tekst əslində xüsusi linqvistik metodların köməyi ilə öyrənilə bilər. Dilçilik ədəbiyyatlarında mikro-tekstlə yanaşı tekst, diskurs, abzas, frazafövqü vahid və s. işlənir. Qeyd etmək lazımdır ki, ümumi qəbul olunan fikir isə mətnin bir sıra vahidlərdən ibarət və əlaqəlilik, bitkinlik və daxili təşkil olunma təzahürlərinə malik spesifik bir quruluş kimi başa düşülməsidir. Bir çox dilçilər, o cümlədən, D.Boqrandə hesab edir ki, mətni elə bir sintaktik kompleks ki, başq sintaktik kompleksin, yəni cümlənin nisbi qeyri-bitkinliyini, müəyyən semantik çatışmazlığını aradan götürür. Mətnin özü, beləliklə, mütləq mənə bitkinliyini nümayiş etdirir. Bundan çıxış edərək, elə demək olar ki, mətn respilyent tərəfindən semantik informasiyanı alma prosesində əsas faktor kimi çıxış edir (6, 39).

Bütün bu deyilənlər sintaktik səviyyənin daxilində mətn mövcudluğunun dəqiq və

məntiqi şəkildə əsaslandırılmasını zəruri edir. Burada belə bir sual ortaya çıxır ki, cümlənin semantik informasiya planındakı semantik çatışmazlığının əsl mahiyyəti nədən ibarətdir? İlk növbədə mətnin, sintaktik kateqoriya kimi, dil vahidi kimi öyrənilməsinə əsaslandırmaq üçün cümlənin nitq vahidi kimi qeyri – müstəqilliyini sübut etmək lazımdır.

K.Abdullayeva görə mətni də eyni ilə cümlə kimi başlanğıc, orta və son mərhələlər bölmək mümkündür. Mətnin başlanğıcı sanki, bütün mətn quruluşunun əsas, temantik düyününə çevrilir. Başqa sözlə, başlanğıc cümlənin quruluşundakı mübtədanın yerinə yetirdiyi funksiyanı yerinə yetirir. Mətnin başlanğıcı, adətən, ümumi girişlə xarakterizə olunur ki, bu ümumi girişdə bu mətnin qurulması proses boyu tədricən konkretləşdirilir.

Mətnin araşdırılması zamanı üzə çıxan tədqiqatlar müxtəlif tipli mətnlərə daha diferensial yanaşmalara gətirib çıxarmışdır. Belə ki, artıq mətnin sərhədlərinin kifayət qədər dəyişkən olması bir çox dilçilər tərəfindən qəbul edilmişdir.

N.Enkvist mətnə ən ümumidən ən xüsusiyyə qədər dörd tərif vermişdir və onları belə bölmüşdür:

- 1) Mətn mənalı işarələrdən ibarət ardıcılıqdır.
- 2) Mətn mənalı işarələrin ardıcılığıdır.
- 3) Mətn təbii dildə mənalı işarələrdən ibarət olan ardıcılıqdır.
- 4) Mətn təbii dildə mənalı işarələrin ardıcılığıdır (3, 71).

N.Enkvist həmçinin mətnin həyatla bağlılığını ön plana çəkərək, qeyd edir ki, mənaya malik olması üçün mətn mütləq müəyyən real situasiya daxilində mövcud olmalıdır. Bir daha qeyd etmək lazımdır, mətn həm real funksiyada, həm də kommunikasiya aktı zamanı nisbətən bitmiş ünsiyyət parçası, ünsiyyətin koqnitiv, informasiya, psixoloji və sosial yükünü daşıyan və müəyyən qaydalara uyğun strukturlaşmış və təşkil olunmuş dil vahididir.

Ədəbiyyat

1. Abdullayev K.M. Azərbaycan dili sintaksisinin nəzəri problemləri. Bakı: Maarif, 1998, 284 s.
2. Məmmədov A.Y. Dilçiliyin müasir problemləri. Bakı, 2008, s. 38-56.
3. Məmmədov A.Y. Mətn yaranmasında formal əlaqə vasitələri sistemi. Bakı: Elm, 2001, 144 s.
4. Məmmədov A., Məmmədov M. Diskurs təhlilinin koqnitiv perspektivləri. Bakı: Çarşıoğlu, 2010, 96 s.
5. Cook G. Discourse Oxford University Press, 1996, 167 p.
6. De Beaugrande R. Text, Discourse and Process toward a multidisciplinary Science of text. London: Longman, 1980, p. 383-408.

А.Э.Алыева

Проблема структурно-семантической и коммуникативной организации текста в языкознании Резюме

Известно, что лингвистика текста-молодая область науки. Интерес к этой области науки значительно выросло за последние 20 лет и стал значимым объектом серьезных исследований. Это не случайно. Важно исследовать текст как факт языка и речи, определить его границы. Семантическая и синтаксическая структура текста, которая является единицей анализа характеризует функцию сложных синтаксических условий.

A.E.Aliyeva

The problem of structural-semantic and communicative organization of the text in linguistics Summary

It is known that, text linguistics is a young field of science. Interest in this field of science has increased significantly over the 20 years, has been the unequivocal object of serious research. This is

not accidental. It is important to explore the text as a fact of language and speech, to determine its borders. Analysis of the semantic and syntactic structure of the text allows you to characterize the complex syntactic function with its unit.

Rəyçi: dos. A.X.İsayeva

Redaksiyaya daxil olub: 24.05.2022